

UDK 32:316.3(049.3)

Primljeno: 04. 09. 2025.

Stručni rad
Professional paper

Damir Mahmutović

ANTIPOLITIKA – SIMPTOM KRIZE ILI REKUPERACIJE SAVREMENE POLITIKE?

(Dušan Spasojević, *Antipolitika*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2025)

Knjiga *Antipolitika* Dušana Spasojevića predstavlja na našim prostorima rijedak primjer djela u kojem se sa visokim stepenom teorijske utemeljenosti, analitičke pronicljivosti i metodološke preciznosti sistemski analizira jedan politiološki fenomen. Autor ovom studijom otvara prostor za ozbiljno promišljanje jedne od najintrigantnijih pojava savremene politike koji se ogleda u osjećaju nepovjerenja, distance i prezira prema politici, političarima, institucijama i partijama. Spasojević već u uvodu jasno naglašava svoj cilj, koji nije obračun sa politikom, nego pokušaj da se objasni kako se antipolitičke ideje stvaraju, šire i kako se iste na kraju pretvaraju u obrasce djelovanja. On podsjeća da dio kritika na račun političkih elita ima realne temelje, ali isto tako podcrtava da se problem javlja kada opravdano nepovjerenje prelazi u sveopšti prezir koji kao takav ne vodi stvaranju boljih mehanizama kontrole, već naprotiv, postaje samosvrhovit i destruktivan. Ta precizna i pronicljiva analiza, kojom autor secira slojevite obrasce antipolitičkih ideja, čini jezgro ove knjige.

Polazeći od dva ključna procesa: tehnokratske depolitizacije i populističkog izazova, autor pokazuje kako se antipolitika artikuliše i konsoliduje. Spasojević (str. 13), oslanjajući se na Schedlera, ukazuje da antipolitika ili detronizuje politiku, oduzimajući joj legitimitet, ili je kolonizuje, pretvarajući je u nešto sasvim drugo. Upravo tu autor prepoznaje osnovni problem današnjih demokratija koji se ogleda u činjenici da se politika našla u unakrsnoj vatri, istovremeno osporavana od strane stručnjaka koji traže neutralna rješenja i populista koji obećavaju povratak moći

narodu. Dok prva strana vjeruje u naučnu objektivnost i meritokratske procedure, druga mobilizuje nezadovoljstvo i obećava raskid sa „korumpiranom elitom“. Time se otvara svojevrsna spirala nepovjerenja, u kojoj se različite antipolitičke struje međusobno hrane i osnažuju. Iako je distinkcija između tehnokratske depolitizacije i populističke demagogije nesumnjivo analitički produktivna, vrijedi naglasiti da se ipak savremeni demokratski tokovi često prelamaju kroz međusobna preplitanja diskursa. Naime, politički procesi se rijetko odvijaju isključivo kroz odmjeravanje čistih suprotnosti, naprotiv, često uključuju interakcije, prilagođavanja i različite hibridne obrasce koji otežavaju njihovu strogu tipologizaciju.

Oslanjanje na Schedlerovu misao svakako donosi potrebnu teorijsku jasnoću, ali ujedno i otvara pitanje da li takav okvir može u potpunosti obuhvatiti slojevite procese, naročito u kontekstu tranzicijskih demokratija, gdje granice između stručnog, političkog i populističkog diskursa ostaju fluidne i vrlo teško razlučive. Na tom tragu Pabst (<https://kar.kent.ac.uk/102207/1/AP%20-%20Beyond-Binaries-technocracy-populism-and-public-policy.pdf>) naglašava da populizam nije samo opozicija tehnokratiji, već u određenim dimenzijama djeluje i kao njen korektiv, nastojeći da odgovori na društvene nejednakosti i ekonomske pritiske koje tehnokratske politike proizvode. Time se otvara prostor za različite hibridne obrasce u kojima se elementi oba pristupa prepliću i međusobno nadopunjuju, što dodatno sugerira njihovu međusobnu prožetost. Posebno je poticajno autorovo kritičko razmatranje slogana „Stručnost ispred politike“ gdje ukazuje da nijedna odluka ne može biti vrijednosno neutralna te da i sama stručnost podrazumijeva određene pretpostavke. Time analiza prevazilazi deskriptivni okvir i doseže dublje razumijevanje političkih narativa. U razmatranju populizma autor ga definira kao ideologiju „tankog centra“, koja se zasniva na podjeli društva na narod i elitu, te ga prikazuje kao važnog nosioca antipolitičkih stavova. Posebno se naglašava povezanost depolitizacije i populizma, što se pokazuje kao jedna od najubjedljivijih linija argumentacije i predstavlja istinski doprinos teorijskom razmatranju ovih fenomena.

Spasojević u nastavku knjige usmjerava analizu na političke partije i njihovu transformaciju pod pritiskom antipolitičkih narativa. U tom smislu njegova ključna teza jeste da partije, iako ostaju osnovni stub predstavničke demokratije, sve više djeluju kao integrisane institucije same države, što se, iako naizgled zvuči neobično, potvrđuje kao analitički snažan uvid u njihovo udaljavanje od civilnog društva i predstavničkog karaktera. Kako piše, „politika se profesionalizuje, a demokratija postaje usluga koju za građane obezbjeđuje država ...“ (str. 59). Fokus argumentacije je na činjenici da su partije izgubile sposobnost djelotvornog artikulisanja interesa

građana, transformišući se u strukture usmjerene prvenstveno da služe sebi. Upravo u tom raskoraku između partija kao nužnih posrednika, s jedne strane, i percepcije da više ne ispunjavaju tu ulogu, s druge strane, Spasojević locira izvorište antipolitičkih tendencija. Ovaj uvid dodatno je produbio Elvis Fejzić, ističući da „politička apatija građanstva u globaliziranim državama pomaže političkim elitama da ostvare hegemonistički uticaj, oslobođen od bilo kakvih efikasnih ograničenja, na politički proces i sferu javnih poslova“ (*Vaninstitucionalna politika: institucije i novi politički akteri*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, 2023: 72). Time se pokazuje da antipolitika nadilazi partijsko otuđenje i odražava dublje promjene u odnosu između građana, elita i institucija. U tom širem okviru kritika političkih partija rijetko ostaje ograničena na zahtjeve za reformom, već se nerijetko promiseće u osporavanje samog smisla tradicionalnog partijskog posredovanja. Kao posljedicu takvih stavova autor prepoznaje pojavu novih subjekata koji se samodefinišu kao „nepartije“ ili pokreti koji se nastoje predstaviti kao alternativa konvencionalnim partijama, ističući nova lica, drugačije organizacione strukture ili neposredniju komunikaciju s građanima. U njima se jasno vidi dvostruka priroda antipolitike: s jedne strane otvaraju se mogućnosti šire participacije i privlače razočarani birači, a s druge, svojom stalnom retorikom protiv „stare politike“ dodatno delegitimišu cjelokupni partijski poredak. Autor ovdje vješto izbjegava binarnu klasifikaciju, gdje stranke nisu ili antipolitičke ili ne-antipolitičke, već se u svakoj od njih može pratiti intenzitet i značaj prisustva antipolitičkih ideja. Fleksibilnost kojom autor pristupa ovom fenomenu nesumnjivo jača uvjerljivost njegove argumentacije, ali istovremeno nosi rizik da se pojam rastegne do mjere u kojoj gubi jasnu pojmovnu distinktivnost.

Na zanimljiv način Spasojević otvara i problem ideologije. Pokazuje da antipolitika prema njoj ima ambivalentan odnos: „... tehnokratska antipolitika je protiv ideologija jer pristrasni ideološki elementi ograničavaju naučno ili stručno donošenje odluka“ (str. 69), dok populistički narativi pojednostavljuju podjele svodeći ih na binarnost naroda i elite. U takvim okolnostima partije se nalaze pred dilemom između reideologizacije, kao povratka prepoznatljivim ideološkim koordinatama, ili integracije populističkih obrazaca u cilju očuvanja legitimiteta. I tu se vidi paradoksalni učinak antipolitike: iako je ona simptom krize, ujedno djeluje kao katalizator za povratak ideoloških sukoba i diferencijaciju političke scene. To aktuelizira pitanje da li antipolitika, pored destruktivnog potencijala, ipak uključuje i određene procese koji mogu revitalizovati demokratiju, makar kroz zaoštavanje izbora i vraćanje ozbiljnih tema u politički diskurs.

Autor analitički usmjerava pažnju i na unutrašnje ustrojstvo stranaka, gdje bilježi kako formalno članstvo gubi na značaju, dok raste uloga fleksibilnih, *ad hoc* oblika sudjelovanja od predizbora do digitalnih platformi. Na površini to djeluje kao demokratizacija, signalizirajući da partije prepoznaju problem otuđenja od građana. Ali primjeri koje Spasojević navodi, poput Pokreta 5 zvijezda (Movimento 5 Stelle) i sl. jasno pokazuju da inovacije vrlo brzo skliznu u stare obrasce, obnavljajući hijerarhije koje su prvobitno bile predmet kritike. U tom smislu, njegova analiza uvjerljivo razotkriva još jedan paradoks koji se ogleda u tome da pokušaji antipolitičke demokratizacije nerijetko završavaju rekuriranjem upravo onih odnosa moći od kojih su krenuli. Nadalje, autor proširuje analizu ukazujući na čitav spektar nonsensa koje generiše antipolitika. Tako primjerice lider koji potiče iz političke elite nastupa kao zaštitnik “običnih ljudi”, u partiji sa jednim članom koja pretenduje da bude oličenje demokratije, ili u “novoj” stranci koju predvodi politički veteran. „Ključni paradoks među ovima je biti istovremeno zabrinut za budućnost političkih partija i govoriti o partitokraciji, kartelizaciji i supremaciji političkih partija“ (str. 80). Upravo u ovim tenzijama otkriva se paradoksalna vitalnost antipolitike, oblikovane kao mreža narativa i praksi koje istovremeno destabilizuju postojeći poredak i podstiču njegovu adaptaciju. Ovakvim uvidima autor potiče na promišljanje o tome da li paradoksalna vitalnost antipolitike upućuje na njenu dugoročnu održivost, na krizu predstavničke demokratije, ili na isprepletenost oba procesa.

U nastavku Spasojević sistematski prikazuje kako su antipolitičke ideje uticale na razvoj političkih partija u Srbiji nakon 1990-ih, s posebnim naglaskom na period uspona i dominacije Srpske napredne stranke (SNS). Polazi od zanimljive teze da su partije u Srbiji u velikoj mjeri nastajale iz državnih struktura ili elitnih krugova, a tek naknadno uspostavljale veze sa društvom, što ih razlikuje od zapadnoevropskih modela. Time su, tvrdi, one bile posebno podložne antipolitičkim narativima, budući da su nedostatak ukorijenjenosti u civilno društvo i slaba institucionalna kultura olakšavali narative nepovjerenja. Posebno mjesto u analizi zauzima trenutno najjača partija u Srbiji – SNS, koja se, kako autor naglašava, idealnotipski predstavlja kao stranka što koristi “populistički zeitgeist” i antipolitičke ideje kako bi se legitimisala kao nešto novo i drugačije. U tom smislu, antipolitika se prepliće sa populizmom, pri čemu naprednjaci (članovi SNS-a) kritikom korupcije, diskreditacijom političke klase i naglaskom na “narodnoj volji” grade narativ distance prema politici, a istovremeno kolonizuju institucije i potkopavaju standardne demokratske procese.

Knjiga također ističe i fenomene kao što su kampanja za “bele listiće”, pojava “fiktivnih” kandidata poput Ljubiše Preletačevića Belog, te uspon novih pokreta i

stranaka, poput Ne davimo Beograd / Zeleno-levi front. Ovi primjeri pokazuju da antipolitika u Srbiji dobija različite forme, od ismijavanja sistema, preko tehnokratske kritike, do pokušaja artikulacije novog političkog identiteta. Spasojevićev uvid ovdje pruža uvjerljiv okvir za razumijevanje dugoročnog prisustva antipolitičkih ideja u Srbiji. Međutim, gledano iz politološke perspektive, može se primijetiti da autor naglašava diskurzivne efekte antipolitike, dok ostaje otvoreno pitanje njenog stvarnog transformativnog kapaciteta. Fenomeni poput kampanje za “bele listiće” ili kandidature Preletačevića Belog možda više ukazuju na privremeno izražavanje frustracije, nego na stabilno antipolitičko opredjeljenje birača. S druge strane, autor precizno pokazuje da je kod SNS-a antipolitika integrisana u dugoročnu strategiju vlasti, što potvrđuje njenu političku relevantnost. Time se knjiga uklapa u šire rasprave o populizmu, depolitizaciji i krizi institucionalnog povjerenja u postkomunističkim društvima.

Vrlo precizno autor obrađuje i pitanje civilnog društva, snažno ga teorijski fundirajući te ukazujući na širinu spektra aktera koje isto obuhvata. Pa tako, u kontekstu Srbije, naglašava trajnu napetost i distancu civilnog društva prema političkoj sferi, što se pokazuje kao jedno od ključnih obilježja ovog segmenta društva. Nadalje, on ukazuje da je civilno društvo u različitim fazama, od socijalističkog perioda, preko devedesetih, do postoktobarskih transformacija i vlasti SNS-a, osciliralo između saradnje i sukobljavanja s političkim akterima, ali da distanca nikada nije u potpunosti nestala. „Antipolitičke ideje, prisutne na strani političkog i civilnog društva, neizostavni su deo ove distance“ (str. 110), što potvrđuje da su one postale konstanta odnosa između ova dva entiteta. Spasojević dalje naglašava paradoks savremenog trenutka: vlast s jedne strane civilno društvo diskredituje kao „strane agente“, dok međunarodni donatori, s druge strane, insistiraju na njegovoj saradnji s institucijama. Time se stvara dvostruka zamka, jer organizacije gube povjerenje građana budući da su percipirane kao produžena ruka politike, a istovremeno su potisnute ili kooptirane kroz tzv. GONGO strukture (nevladine organizacije bliske vlastima). Ovakva dinamika oslikava logiku hibridnog režima, gdje se granice između građanskog i političkog prostora brišu, ali bez stvarnog pluralizma. Kako autor zaključuje, „... civilno društvo u Srbiji se danas nalazi na distanci prema institucijama, prema vladajućim partijama, a često i prema opozicionim“ (str. 132). Time se pokazuje da se antipolitički sentiment ovdje ne javlja samo kao diskurzivni okvir, već i kao realna prepreka demokratizaciji u Srbiji.

U konačnici, vrijednost Spasojevićeve studije leži u tome što teorijski utemeljeno i analitički precizno mapira načine na koje antipolitički narativi podrivaju povjerenje

u institucije, preoblikuju političke aktere i redefinišu obrasce predstavnštva. Pokazujući da sinergija različitih formi osporavanja politike objašnjava dubinu krize savremene demokratije, autor nadilazi matični okvir Srbije i doprinosi globalnim raspravama o populizmu i depolitizaciji. Autor ovom knjigom ne nudi zatvorene odgovore, naprotiv, on otvara pitanja koja nas podstiču da konstantno promišljamo o prirodi politike, o njenim granicama i o načinima na koje se ona može urušiti ili obnoviti, čime se dodatno potvrđuje analitička snaga i relevantnost ove studije.

Adresa autora
Author's address

Damir Mahmutović
Univerzitet u Sarajevu
Fakultet političkih nauka
damir.mahmutovic1@hotmail.com